

СПІР ПРО ПРАВО ЗА ПОЗОВОМ ПРО ОСКАРЖЕННЯ НОТАРІАЛЬНИХ ДІЙ ЧИ ВІДМОВИ В ЇХ ВЧИНЕННІ

Джуга М.В.,

аспірант кафедри цивільного права та процесу
юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Джуга М.В. Спір про право за позовом про оскарження нотаріальних дій чи відмови в їх вчиненні.

Стаття присвячена розкритті поняття та сутності спору про право під час розгляду та вирішення цивільної справи про оскарження нотаріальних дій чи відмови в їх вчиненні.

Відзначається, що історично тривалий час оскарження нотаріальної дії чи відмови в її вчиненні розглядалися як безспірні справи та вирішувалися вони в цивільному процесі порядком окремого провадження. Але з прийняттям ЦПК України та введенням його в дію дана категорія цивільної справи була віднесена до спірних, а тому вже розглядалася порядком позовного провадження. Зміна порядку розгляду справи призвело до того, що як теоретики, так і практики по-різному почали розуміти характер «спору про право» в даній категорії цивільної справи, що мало наслідки не тільки щодо обґрунтованості віднесення її до справ позовного провадження, але й до сфери цивільної юрисдикції.

Автор аргументує, що при подачі позову про оскарження нотаріальних дій чи відмови в їх вчиненні виникає спір про право цивільне, який впливає не тільки з нотаріальних процесуальних правовідносин, але й цивільних правовідносин. Цивільні правовідносини є основними правовідносинами, а нотаріальні процесуальні правовідносини є похідними, що виникають на підставі перших та забезпечують їх реалізацію. Саме тому між особою, прав та інтересів якої стосується нотаріальна дія, та нотаріусом, як сторонами цієї справи, виникає спір про право цивільне, яке обтяжене нотаріальним провадженням. Особливістю даного спору про право цивільне за позовом про оскарження нотаріальної дії чи відмови в її вчиненні є те, що тільки одна сторона претендує на матеріальне чи не матеріальне благо, а інша – ні. Саме цим відрізняється позов про оскарження нотаріальних дій чи відмови в їх вчиненні від інших позовів, де спір про право цивільне, яке обтяжене нотаріальним провадженням виникає між двома суб'єктами, які одночасно претендують на матеріальне чи не

матеріальне благо, яке стоїть за реалізацією суб'єктивного цивільного права.

У зв'язку з обтяженням суб'єктивного цивільного права нотаріальним провадженням, при подачі позову про оскарження нотаріальних дій чи відмови в їх вчиненні, мета цивільного процесу теж ускладнюється: окрім захисту суб'єктивних цивільних прав, свобод та інтересів, проводиться судовий контроль за законністю нотаріальної діяльності.

Ключові слова: цивільний процес, нотаріальна діяльність, позов, оскарження нотаріальних дій, спір про право, суб'єктивні права, нотаріальні процесуальні правовідносини.

Dzhuga M.V. The dispute about the law in the claim about the appeal of notarial deeds or the refusal to execute them.

The article is devoted to the disclosure of the concept and essence of the dispute about the right during the consideration and resolution of a civil case on challenging notarial actions or refusal to perform them.

It is noted that historically, for a long time, appeals against a notarial act or refusal to perform it were considered as undisputed cases and were resolved in a civil process by way of a separate proceeding. But with the adoption of the Code of Criminal Procedure of Ukraine and its implementation, this category of civil case was classified as disputed, and therefore was already considered by the procedure of legal proceedings. The change in the order of consideration of the case led to the fact that both theoreticians and practitioners began to understand differently the nature of the «dispute about law» in this category of civil case, which had consequences not only in terms of the validity of classifying it as a case of legal proceedings, but also in the field civil jurisdiction.

The author argues that when filing a lawsuit to challenge notarial actions or refusal to perform them, a civil law dispute arises, which arises not only from notarial procedural legal relations, but also from civil legal relations. Civil legal relations are the main legal relations, and notarial procedural

legal relations are derivatives arising on the basis of the former and ensuring their implementation. That is why a civil law dispute arises between the person whose rights and interests are affected by the notarial act and the notary, as parties to this case, which is burdened by notarial proceedings. The peculiarity of this civil law dispute based on a claim to challenge a notarial act or refusal to perform it is that only one party claims material or non-material benefit, and the other does not. This is what distinguishes a claim for contesting notarial actions or refusal to perform them from other claims, where a dispute about civil law, which is burdened by notarial proceedings, arises between two subjects who simultaneously claim material or non-material benefit, which is behind the realization of the subject objective civil law.

In connection with the encumbering of subjective civil law by notarial proceedings, when filing a lawsuit to challenge notarial actions or refusal to perform them, the purpose of civil proceedings is also complicated: in addition to the protection of subjective civil rights, freedoms and interests, judicial control of legality is carried out notarial activity.

Key words: civil process, notarial activity, lawsuit, appeal of notarial actions, legal dispute, subjective rights, notarial procedural legal relations.

Постановка проблеми. До 1 вересня 2005 р. ЦПК УРСР 1963 р. відносив розгляд скарги на нотаріальні дії чи відмову в її вчиненні до справ окремого провадження. Окреме провадження – це вид цивільного судочинства, в межах якого розглядаються та вирішуються безспірні категорії цивільних справ, які пов'язані з встановленням правового статусу фізичної особи чи певних юридичних фактів. Своєрідністю окремого провадження завжди було те, що закон не визначав єдиний порядок розгляду всіх справ окремого провадження, а в кожній главі кодексу регламентував особливості розгляду певної категорії справи окремого провадження [1, с. 380]. Зокрема, в ЦПК УРСР 1963 р. порядок розгляду скарг (заяв) на нотаріуса чи посадову особу, яка вчиняє нотаріальні дії визначався главою 39. Указана глава, яка називалася «Оскарження нотаріальних дій або відмови в їх вчиненні», розташовувалася в розділі III ЦПК УРСР, зокрема в такій його частині як «В. Окреме провадження».

Прийняття та введення в дію 1 вересня 2005 р. ЦПК України змінили порядок розгляду вказаної категорії цивільної справи: в Розділі XI «Прикінцеві та перехідні положення» було зазначено, що «скарги, заяви щодо нотаріальних дій чи відмови у їх вчиненні, подані до набрання чинності цим Кодексом відповідно до глави

39 Цивільного процесуального кодексу України 1963 року, розглядаються за правилами позовного провадження, встановленими цим Кодексом» (п. 8). Дане правило не тільки вказало порядок розгляду скарг (заяв) щодо нотаріальних дій чи відмови у їх вчиненні (позовне провадження), але й закріпило зворотню дію норм ЦПК стосовно раніше поданих, але не вирішених процесуальних документів щодо перевірки законності нотаріальної діяльності.

Стан опрацювання. Незважаючи на те, що вже майже 20 років справи про оскарження нотаріальних дій чи відмови в їх вчиненні розглядаються в порядку позовного провадження в цивільному процесі, надзвичайно мало вітчизняних науковців аналізують правила визначення юрисдикції цієї категорії цивільної справи. Недослідженість цього питання досих пір призводить не тільки до суперечливих думок про існування публічно-правового чи приватноправового спору з відповідними висновками щодо юрисдикційності вказаної вимоги (як у науковців, так і суддів), але й непослідовних думок щодо порядку її розгляду у межах однієї юрисдикції. Так, автори підручника «Нотаріат в Україні» (2011 р.) резюмують, що справи щодо оскарження нотаріальних дій або відмови в їх вчиненні повинні розглядатися в порядку позовного провадження «за відсутності спору про право» [2, с. 77]. Але ж справи позовного провадження характеризуються наявністю спору про право. Ця ознака позовного провадження стала аксіоматичною, тобто такою, що не потребує доведення [3, с. 7; 4, с. 49; 5, с. 456–458; 6, с. 196; 7, с. 21]. Тому з практичної точки зору дослідження правил визначення справи про оскарження нотаріальних дій чи відмови в їх вчиненні до сфери цивільної юрисдикції будуть показувати чи були дотримані передумови для розгляду такої категорії цивільної справи судом. Недотримання бодай одного правила цивільної юрисдикції при поданні позову про оскарження нотаріальних дій чи відмови в їх вчиненні призводить до відмови у відкритті провадження.

Метою статті є визначення поняття та сутності спору про право при подачі позову про оскарження нотаріальних дій чи відмови в їх вчиненні за правилами цивільного процесу.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи ст. 19 ЦПК України можна зробити висновок, що виділяють три правила віднесення справ позовного провадження до сфери цивільної юрисдикції: 1) має бути наявний спір про право; 2) він має впливати з цивільних, земельних, трудових, сімейних, житлових та інших правовідносин; 3) відсутність застереження в законі про розгляд справи в порядку іншого судочинства. Оскарження нотаріальної дії чи відмови в її вчи-

ненні не може розглядатися «в порядку іншого судочинства» за правилами адміністративної чи господарської юрисдикції [8; 9].

Натомість спір про право та характер правовідносин, які суд має дослідити під час розгляду справи про оскарження нотаріальної дії або відмови в її вчиненні викликає найбільше запитань та непорозумінь не тільки на практиці, але в юридичній доктрині також. Зокрема, В.В. Баранкова з цього приводу писала: «виключивши оскарження нотаріальних дій або відмови в їх вчиненні з категорій справ окремого провадження (де вони до 2004 р. правильно перебували через те, що характеризуються відсутністю спору про право цивільне), в межах якого вони традиційно розглядалися за чітко виписаними правилами, законодавець свого часу утворив цілу низку досить серйозних проблем для судової практики» [10, с. 52].

На нашу думку, під час розгляду справи про оскарження нотаріальних дій чи відмовим в їх вчиненні існує спір про право. Так, якщо існує позиція нотаріуса про наявність підстав для вчинення нотаріальної дії або, навпаки, підстав для відмови у вчиненні нотаріальної дії та прямо протилежна позиція особи, яка звернулася до цього нотаріуса, це буде свідчити про існування, по-перше, спору та, по-друге, двосторонності справи. Особа вважає, що нотаріус вчинив незаконно, в той час як нотаріус впевнений у правомірності своїх повноваженнях. Очевидно, що така справа, де є дві особи з протилежними інтересами, які активно відстоюють свою позицію розглядатися за правилами окремого провадження не може. Чому навіть у радянські часи багато науковців сумнівалися в правильності віднесення цієї категорії цивільної справи до справ окремого провадження, вказуючи на її двосторонній та спірний характер (правда, тут нерідко додавався ще один аргумент: спір виникав з адміністративних правовідносин, виходячи зі статусу нотаріату на той час) [11, с. 6; 12, с. 124; 13, с. 9; 14, с. 124; 15, с. 94; 16, с. 19-20]. У період дії радянського ЦПК в Україні до 1 вересня 2005 р. деякі вітчизняні вчені теж відзначали специфіку цієї категорії цивільної справи, яка істотно вирізняла її від всіх інших категорій справ окремого провадження: вона не була направлена на встановлення юридичного факту чи стану, а тому помилково була включена до справ окремого провадження [17, с. 177]. На сьогодні автори вказують, що у справах, в яких оскаржуються нотаріальні дії або відмова у їх вчиненні, є спір, а відповідно, існують і сторони з протилежними поглядами, тобто заяви (вимоги) у таких справах не є одноособовими зверненнями до суду за встановленням певних правовідносин або визнанням наявності тих чи інших фактів або прав [18, с. 30].

Отже, для справи про оскарження нотаріальної дії чи відмови в її вчиненні притаманний спір. Даний «спір» не обмежується встановленням наявності чи відсутності певного юридичного факту, характерного для справ окремого провадження (факту родинних відносин, факту перебування фізичної особи на утриманні, факту реєстрації шлюбу, факту належності правовстановлюючих документів особі тощо). Оспорується не наявність чи відсутність нотаріальної дії, а законність цього. Спір по даному питанні зумовлює існування двосторонності у справі про оскарження нотаріальної дії чи відмови в її вчиненні.

Чи можна стверджувати, що оспорення законності нотаріальної дії або відмови в її вчиненні власне є спором про право? Так, можна, адже нотаріальна дія зумовлює виникнення, зміну чи припинення суб'єктивних прав, а її невчинення створює перепони до цього. Найбільш показовою з цього приводу є можливість нотаріуса зупинити нотаріальне провадження при надходженні до нього інформації про подачу позовної заяви заінтересованою особою до суду про оспорення права чи факту, за посвідченням яких до нотаріуса звернулися (ч. 4 ст. 42 Закону України «Про нотаріат» (далі Закон)). Оскільки Закон не передбачає винесення постанови про зупинення нотаріального провадження, нотаріус виносить постанову про відмову вчинення нотаріальної дії. Відмовляючи у вчиненні нотаріальної дії, нотаріус своєю поведінкою показує особі, яка звернулася до нього за її вчиненням, що вона наразі не може претендувати на суб'єктивне право. Указана ситуація наочно доводить існування спору про право. Незважаючи на те, що нотаріальні дії покликані оформляти суб'єктивні *цивільні* (курсив наш – Авт.) права, характер «права» та характер «правовідносин», з яких впливає спір про дане право під час подачі позову про оскарження нотаріальних дій чи відмови в їх вчиненні викликає найбільше запитань як у теоретиків, так і практиків.

Аналіз Листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про судову практику розгляду справ про оскарження нотаріальних дій або відмову в їх вчиненні» від 7 лютого 2014 р., де проводиться розмежування між цивільними справами з прямим та непрямим судовим контролем за законністю нотаріальної діяльності, показує, що у випадку подання позову про оскарження нотаріальної дії чи відмови в її вчиненні не повинен виникнути «спір про право цивільне» «і при цьому позивачем, не порушується питання про захист права відповідно до положень цивільного законодавства», оскільки відповідачем має бути нотаріус, а не суб'єкти спірних матеріальних відносин. Суд у таких справах не по-

винен визначати суб'єктивні цивільні права та обов'язки суб'єктів спірних матеріальних відносин (п. 4). У подальшому, суди перших інстанції взяли до уваги подібне роз'яснення Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ та не давали хід позовним заявам, якщо вони в їх тексті вбачали «спір про право» чи «питання про захист права відповідно до положень цивільного законодавства» [19; 20]. До речі, подібне застереження було одним із аргументів включення справ про оскарження нотаріальних дій чи відмови в їх вчиненні до справ окремого провадження в радянські часи. Мовляв, у таких справах відсутня матеріально-правова вимога, направлена на захист порушених, невизнаних або оспорюваних цивільних прав. Нотаріус власними діями жодним чином не міг порушити цивільне право особи, а тому не може виступати стороною в цивільній справі.

Якщо під час оскарження нотаріальної дії чи відмови в її вчиненні не повинен виникати «спір про право цивільне», то про яке «право» сперечаються сторони, подаючи до суду позов? Автором було багато проаналізовано вітчизняної наукової літератури з цього приводу і більшість науковців взагалі уникали відповіді на дане питання. Раз подібна категорія справи має розглядатися порядком позовного провадження, значить тут є спір про право. Далі автори свої роздуми не продовжували. Інші науковці взагалі стверджували про відсутність спору про право під час розгляду судом позову про оскарження нотаріальної дії чи відмови в її вчиненні [2, с. 77; 21, с. 1227]. Мало хто з вчених замислювався над характером права, про яке сперечаються, розглядаючи позов про оскарження нотаріальних дій чи відмови в їх вчиненні. Так, В. Сураєва стверджує, що в такій категорії справи суд досліджує спірні правовідносини, змістом яких є право особи на певну нотаріальну дію та обов'язок нотаріуса цю дію вчинити. Тому відбувається захист «права особи на нотаріальну дію» (виділено нами – Авт.). Матеріальне цивільне право та право особи на нотаріальну дію співвідносяться між собою як зміст та форма відповідно, де останнє право виступає формою вираження першого. Причому, право на нотаріальну дію виникає на підставі матеріального цивільного права особи [22]. У подальшому для ілюстрації своїх авторських положень В. Сураєва наводить приклад. Зокрема, у особи виникає право на спадкування після смерті спадкодавця. Спадкоємець після закінчення встановленого строку бажає отримати свідоцтво про право на спадщину. Цим документом він оформить своє право на спадкування. Нотаріус відмовляє йому у видачі такого свідоцтва. Під час подання скарги на відмову нотаріуса спадкоємець звертається до суду з позовом про порушення сво-

го права на отримання свідоцтва про право на спадщину, а не про порушення свого права на спадкування [22]. Про неможливість існування «спору про право цивільне» при подачі позову до нотаріуса про оскарження нотаріальних дій чи відмови в їх вчиненні писала В.В. Баранкова [10, с. 52-53].

На нашу думку, з подібною позицією категорично погодитися не можна.

По-перше, вчинення нотаріальної дії сформульовано не тільки у вигляді права особи, але й обов'язку. Більшість спорів, що виникають з нотаріусами зумовлені не можливістю, а необхідністю вчинення нотаріальної дії. Без неї, як обов'язкової формальності, бажані правові наслідки не настануть. Так, у ст. 1297 ЦК, яка називається «Обов'язок спадкоємця звернутися за свідоцтвом про право на спадщину», дається перелік випадків, коли спадкоємець для оформлення прав на спадщину повинен звернутися до нотаріуса для отримання відповідного свідоцтва. Якщо нотаріус відмовить видати свідоцтво про право на спадщину і його постанова з цього приводу буде оскаржена до суду, виходить, що захищається не «право на нотаріальну дію», а «обов'язок звернутися за вчиненням нотаріальної дії». Проте, позивач звертається до суду за захистом своїх прав, свобод та інтересів, а не обов'язку.

По-друге, якщо співвідношення між «матеріальним цивільним правом» та «правом на нотаріальну дію» розглядати як зміст і форма відповідно, то вказані права з філософської точки зору виступають одним цілим (зміст без форми існувати не може і навпаки), де визначальним все-таки буде суб'єктивне матеріальне право, а не формальності, які супроводжують його набуття, зміну чи припинення. Невипадково В. Сураєва у вищенаведеному прикладі зазначала: «зрозуміло, що для обґрунтування свого права на отримання свідоцтва про право на спадщину позивачу в суді необхідно довести і наявність у нього права на спадкування» [22]. Отже, для того щоб зробити висновок про наявність у особи «права на нотаріальну дію» спочатку потрібно зробити висновок про наявність у особи «матеріального цивільного права». Подібний алгоритм поведінки наочно доводить, що суб'єктивне цивільне право при оскарженні нотаріальних дій чи відмови в їх вчиненні є визначальним, а нотаріальна дія розглядається в контексті набуття, зміни чи припинення цього матеріального права.

По-третє, якщо слідувати логіці, що при подачі позову про оскарження нотаріальної дії або відмови в її вчиненні суд аналізує «право особи на певну нотаріальну дію та обов'язок нотаріуса цю дію вчинити», виходить, що предметом судового розгляду виступають нотаріальні правовід-

носини, бо саме їх змістом виступають означене «право» та «обов'язок». Як науковці [23; 24], так і вищий судовий орган нотаріальні правовідносини за своєю суттю розглядають як процесуальні (п. 4) [9]. Крім того, Закон України «Про нотаріат» вважають актом процесуального законодавства [25, с. 91], а норми, які регламентують нотаріальне провадження відносять до галузі цивільного процесуального права [2, с. 45] або адміністративного процесуального права [26, с. 15], залежно від авторських аргументів. Виходить, що «право на нотаріальну дію» за своєю природою є процесуальним і в межах цивільного процесу в порядку позовного провадження захищається не матеріальне, а процесуальне право. Свого часу вчені зауважували, що предметом судового захисту під час розгляду скарг на нотаріальні дії чи відмови в їх вчиненні є адміністративне процесуальне право [27, с. 31].

Природа нотаріального права до сьогодні викликає жваві дискусії, проте майже всі дослідники відмічають його публічно-правовий характер. Так, віднесення його до певних галузей процесуального права, які традиційно розглядаються як публічні галузі, наочно це доводить. Але, загальновідомою інформацією для більшості юристів є те, що предметом судового розгляду в цивільному процесі мають бути приватноправові відносини. Як зазначає ст. 19 ЦПК: «...справи, що виникають з цивільних, земельних, трудових, сімейних, житлових та інших правовідносин...» (ч. 1). Як виняток, дозволяється розглядати в межах цивільного процесу спори, які впливають з публічно-правових відносин, коли вони є похідними від приватноправового спору. Наприклад, вимоги щодо реєстрації майна та майнових прав, інших реєстраційних дій, якщо такі вимоги є похідними від спору щодо такого майна або майнових прав (ч. 1 ст. 19 ЦПК). Отже, характер правовідносин (приватний чи публічний) виступає головною водороздільною лінією між цивільною та адміністративною юрисдикціями.

Таким чином, думка, що при подачі позову про оскарження нотаріальної дії чи відмови в її вчиненні існує спір про право на нотаріальну дію (чи спір про якесь інше «нотаріальне право»), хибна, оскільки вона жодним чином не узгоджується з існуючими правилами цивільної юрисдикції для справ позовного провадження. Не треба забувати, що віднесення спірної справи до сфери цивільної юрисдикції відбувається за її матеріально-правовою, а не процесуальною природою.

На нашу думку, цивільні справи про оскарження нотаріальних дій чи відмови в їх вчиненні безпосередньо стосуються спору про право цивільне, що впливає з матеріальних правовідносин.

Реалізуючи суб'єктивне цивільне право, особа за вимогою закону чи на власний вибір, звертається за вчиненням нотаріальної дії. Внаслідок їх вчинення, відбувається виникнення, зміна чи припинення суб'єктивних цивільних прав. Тому нотаріальні дії є частиною механізму реалізації суб'єктивних цивільних прав. Дійсно, нотаріальна дія чи відмова в її вчиненні розвивається в межах нотаріальних процесуальних правовідносин. Але, як правильно зазначають, нотаріальні дії, будучи по своїй суті процесуальними, направлені на вирішення матеріально-правових питань [28, с. 379]. Об'єктами нотаріальних процесуальних правовідносин виступають матеріальні (наприклад, рухоме та нерухоме майно) та нематеріальні (зокрема, виховання дитини) блага [29, с. 17]. Нотаріальна діяльність є правозастосовчою, де нотаріальний акт наділяє суб'єктів суспільних відносин конкретними суб'єктивними матеріальними правами та обов'язками. Нотаріальні процесуальні правовідносини забезпечують виникнення, зміну чи припинення матеріальних правовідносин. Так, посвідчуючи цивільно-правовий договір, нотаріус зумовлює виникнення між особами договірних відносин з відповідними правами та обов'язками сторін такого договору. Ось чому не можна перевіряти законність нотаріальної дії чи відмови в її вчиненні у відриві від цивільних матеріальних правовідносин. «Нотаріус вчиняючи нотаріальні дії фактично аналізує матеріальні права суб'єктів матеріальних правовідносин, робить юридичний висновок про можливі з точки зору закону матеріально-правові дії цих осіб, а нотаріальний акт, що він вчиняє, юридично фіксує такий стан» [25, с. 90]. Відмовляючи в учиненні нотаріальної дії, нотаріус власними діями створює перепони в доступі до суб'єктивного цивільного права, його зміни чи припиненні. Позов про оскарження постанови нотаріуса про відмову у вчиненні нотаріальної дії покликаний цю перепону прибрати. Внаслідок цього науковці раніше писали: «якщо нотаріус відмовив у посвідченні договору купівлі-продажу будинково-володіння, суд, розглядаючи скаргу на дії нотаріуса, захищає суб'єктивне матеріальне право заявника» [30, с. 35-36].

Можемо проілюструвати нашу позицію матеріалами судової практики. Зокрема, в одній цивільній справі суд першої інстанції відмовив у відкритті провадження по справі при оскарженні постанови державної нотаріальної контори про відмову вчинити нотаріальну дію [31]. Ухвала була мотивована тим, що вимогу слід вирішувати в порядку адміністративного судочинства, хоча вона й стосувалася визнання незаконною відмови видати свідоцтво про право на спадщину. Суд апеляційної інстанції, скасовуючи цю ухвалу, зазначив таке: «як

вбачається із змісту позовної заяви, спір виник з приводу порушення приватного права позивача – права на спадкування, та щодо складу спадщини після смерті ОСОБА_3»; «залишивши поза увагою те, що спірні правовідносини пов'язані із майновими правами, що виникли на підставі правовідносин спадкування, безпосередньо впливають на цивільні права позивача щодо нерухомого майна, а вимоги до державного нотаріуса витікають (є похідними) саме із цивільних правовідносин та пов'язані з їх реалізацією» [32]. Як бачимо, суд не тільки вказав, що при подачі позову до нотаріуса про оскарження відмови у вчиненні нотаріальної дії захищаються суб'єктивні приватні права (право на спадкування), але й зазначив приватний характер правовідносин (правовідносини спадкування), з яких виник спір про право цивільне. Мало того, і це дуже важливо, суд вказав, що вимоги до нотаріуса щодо законності його діяльності носять похідний характер від цивільних правовідносин.

При оскарженні відмови у вчиненні нотаріальної дії позивач нерідко піднімає питання про захист своїх прав на підставі положень цивільного законодавства. Зокрема, одній особі було відмовлено у видачі свідоцтва про право на спадщину через те, що був порушений порядок складання заповіту, визначений ст. 1253 ЦК (якщо заповідач при фізичних вадах не може сам прочитати заповіт, посвідчення заповіту відбувається у присутності не менше 2 свідків). Перша та апеляційна інстанція відмовили в задоволенні позову про скасування постанови державної нотаріальної контори, а касаційна, навпаки, позов задовільнила. Важливо, що скасовуючи судові рішення судів нижчих інстанцій, касаційна зауважила наступне: «оскаржені судові рішення ухвалені без додержання норм матеріального права». Так, судова колегія, обґрунтовуючи свою правову позицію, посилалася на ст. 204 ЦК, що закріплює презумпцію правомірності правочину та численні статті ЦК по спадкуванню (1233, 1234, 1247, 1248, 1251-1252) [33]. Отже, законність нотаріальної дії або відмови в її вчиненні визначається не тільки дотриманням порядку їх вчинення, але й відповідністю актам матеріального законодавства (міжнародного договору). Якщо нотаріус відмовляється вчиняти нотаріальну дію, бо вона неправомірна (не відповідає вимогам матеріального законодавства), а позивач це заперечує, очевидно, що суд при вирішенні цього спору про право цивільне змушений буде звертатися до положень цивільного законодавства.

Виходячи з вищенаведеного, застереження в Листі Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про

судову практику розгляду справ про оскарження нотаріальних дій або відмову в їх вчиненні» від 7 лютого 2014 р., де вказується, що у випадку подання позову про оскарження нотаріальної дії чи відмови в її вчиненні не повинен виникнути «спір про право цивільне», а позивач не повинен порушувати «питання про захист права відповідно до положень цивільного законодавства» не актуальне та не відповідає сучасній судовій практиці. Варто зауважити, що дане застереження було запозичене з Постанови Верховного Суду України «Про судову практику в справах за скаргами на нотаріальні дії чи відмови в їх вчиненні» 1992 р. (п. 6), коли скарги на дії нотаріусів у цивільному процесі ще розглядалися в порядку окремого провадження.

Висновки. Таким чином, при подачі позову про оскарження нотаріальних дій чи відмови в їх вчиненні виникає спір про право цивільне, оскільки перевіряється правомірність нотаріального оформлення даного права або відмови в його оформленні. Нотаріус стає відповідачем за даним позовом, так як він несе відповідальність за вчинення чи не вчинення нотаріальної дії. Вирішуючи цей спір, суд досліджує як матеріальні, так і нотаріальні процесуальні правовідносини, де другі виникають на підставі перших та задля забезпечення їх реалізації. У зв'язку з цим, спір про право цивільне, яке обтяжене нотаріальним провадженням, виникає між суб'єктом матеріальних правовідносин, з одного боку, та нотаріусом, з іншого. Подібна особливість правовідносин, які повинні аналізуватися судом, позначається на особливості спору про право цивільне за позовом про оскарження нотаріальних дій чи відмови в їх вчиненні. Зокрема, даний спір про право цивільне виникає між двома суб'єктами, де один претендує на матеріальне чи нематеріальне благо, що стоїть за реалізацією суб'єктивного цивільного права, а інший – ні. Той хто не претендує – це нотаріус, який здійснив чи мав здійснити нотаріальне оформлення суб'єктивного цивільного права. Натомість під час непрямого судового контролю за нотаріальною діяльністю обидві сторони сперечаються за доступ до матеріальних чи нематеріальних благ, які надає суб'єктивне цивільне право, яке пройшло нотаріальне оформлення. Наприклад, позов про визначання заповіту недійсним демонструє змагання між спадкоємцями за спадкове майно. У зв'язку з обтяженням суб'єктивного цивільного права нотаріальним провадженням, при подачі позову про оскарження нотаріальних дій чи відмови в їх вчиненні, мета цивільного процесу теж ускладнюється: окрім захисту суб'єктивних цивільних прав, свобод та інтересів, проводиться судовий контроль за законністю нотаріальної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Немеш П.Ф., Феннич В.П. Курс цивільного процесу: Особлива частина. Підручник. Книга 1. Ужгород: Вид-во РІК-У, 2023. 524 с.
2. Комаров В.В., Баранкова В.В. Нотаріат в Україні: підручник. Харків: Право, 2011. 384 с.
3. Позовне провадження: монографія / В.В. Комаров, Д.Д. Луспеник, П.І. Радченко та ін.; за ред. В.В. Комарова. Харків: Право, 2011. 552 с.
4. Цивільне процесуальне право України : Підручник / М.М. Ясинок, М.П. Курило, О.В. Кіріяк, Ю.В. Білоусов та ін.; За заг. ред. д.ю.н., професора М.М. Ясинка. Київ: Алерта, 2016. 890 с.
5. Цивільний процес України: академічний курс : підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / За ред. С.Я. Фурси. Київ: Видавець Фурса С.Я. : КНТ, 2009. 848 с.
6. Васильєв С.В. Цивільний процес: Навчальний посібник. Харків: ТОВ «Одісей», 2008. 480 с.
7. Логінов О.А., Штефан О.О. Цивільний процес України: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2012. 368 с.
8. Про деякі питання підвідомчості і підсудності справ господарським судам: Постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 24.10.2011 № 10. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010600-11?find=1&text=%D0%BD%D0%BE%D1%82%D0%B0%D1%80#w1_1 (дата звернення: 07.07.2024).
9. Про судову практику розгляду справ про оскарження нотаріальних дій або відмову в їх вчиненні: Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 7 лютого 2014 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/VRR00137> (дата звернення: 07.07.2024).
10. Баранкова В.В. Оскарження нотаріальних дій або відмови в їх вчиненні. *Право та державне управління*. 2018. № 2 (31). Т. 1. С. 49–56.
11. Козлов А.Ф. Основные вопросы теории особого производства по закону от 11 апреля 1937 г.: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. Свердловск, 1952. 15 с.
12. Авдюков М.Г. Виды судопроизводства в советском гражданском процессуальном праве. *Вестник МГУ. Серия экономики, философии, права*. 1956. № 2.
13. Боннер А.Т. Производство по делам, возникающим из административно-правовым отношениям: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. Москва, 1966. 16 с.
14. Салищева Н.Г. Гражданин и административная юрисдикция в СССР. Москва: Наука, 1970. 164 с.
15. Чечот Д.М. Административная юстиция (Теоретические проблемы). Ленинград: Изд-во Ленинград. ун-та, 1973. 136 с.
16. Виноградова Р. Постановление об отказе в совершении нотариального действия. *Советская юстиция*. 1985. № 4. С. 19–20.
17. Тертышников В.И. Гражданский процесс: Конспект лекций. 3-е издание, исправленное и дополненное. Харьков: Фирма «Консум», 2005. 248 с.
18. Стоян В.О. Теоретичні та прикладні проблеми визначення підвідомчості цивільних справ, що розглядаються за участю нотаріусів. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 3. С. 27–33.
19. Ухвала Приморського районного суду м. Одеси від 19 серпня 2014 р. у цивільній справі № 1522/15390/14-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/40801157> (дата звернення: 20.07.2024).
20. Ухвала Держинського районного суду м. Харкова від 16 лютого 2016 р. у цивільній справі № 638/2666/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/55851191> (дата звернення: 20.07.2024).
21. Курс цивільного процесу : підручник / В.В. Комаров, В.А. Бігун, В.В. Баранкова та ін. ; за ред. В.В. Комарова. Харків: Право, 2011. 1352 с.
22. Сураева В. Ну, а мы пойдем другим путем... *Юридична практика*. 2007. Випуск 1(471). URL: <https://pravo.ua/articles/nu-a-my-пойдем-drugim-putem/> (дата звернення: 10.07.2024).
23. Крижевська О.О. Загальні положення про передумови виникнення нотаріальних процесуальних правовідносин. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. 2022. Випуск 69. С. 108–113.
24. Дерій О.О. Підстави виникнення нотаріальних процесуальних правовідносин. *Цивілістична процесуальна думка*. 2019. № 2. С. 18–25.
25. Крижевська О.О. Нотаріальні процесуальні правовідносини в системі інших правовідносин: проблеми співвідношення. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. 2021. Випуск 66. С. 88–95.
26. Радзієвська Л.К., Пасічник С.Г. Нотаріат в Україні. Київ: Юрінком Інтер, 2000. 525 с.
27. Чечот Д.М. Проблема защиты субъективных прав и интересов в порядке неисковых производств: автореф. дисс. ...докт. юрид. наук. Ленинград, 1969. 35 с.

28. Проблемы науки гражданского процессуального права / В.В. Комаров, В.А. Бигун, В.В. Баранков; Под ред. Проф. В.В. Комарова. Харьков: Право, 2002. 440 с.
29. Лихолат И. Нотариальные правоотношения: понятие, характеристика и особенности. *Вісник Академії нотаріату України*. 2013. № 1. С. 17–22.
30. Гукасян Р.Е. Проблема интереса в советском гражданском процессуальном праве; Отв. ред.: Викут М.А. Саратов: Приволж. кн. изд-во, 1970. 190 с.
31. Ухвала Дарницького районного суду м. Києва від 18 січня 2019 р. у цивільній справі № 753/459/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79799377> (дата звернення: 18.07.2024).
32. Постанова Київського апеляційного суду від 27 березня 2019 р. у цивільній справі № 753/459/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80784264#> (дата звернення: 18.07.2024).
33. Постанова Верховного Суду від 20 липня 2022 р. у цивільній справі № 461/2565/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105533339> (дата звернення: 18.07.2024).